
„Vůdčí kultura“ na Dni vědy

„Vůdčí kultura“: nešťastný politický konstrukt nebo závažný koncept, zakotvený v historické zkušenosti?

Den vědy 26.11. 2009, přednáší prof. Jiří Pešek

Dámy a pánové,
průzkumy oblíbenosti předmětů středoškolskými studenty v celé Evropě stabilně ukazují, že dějepis spolu s fyzikou stabilně zaujímá poslední příčky. Je to tím, že je to obor, považovaný žáky za byflovací, za disciplínu, kde studentovi moc nepomůže tvůrčí myšlení a kde výsledky výzkumů vlastně nejsou k ničemu praktickému dobré. Jsem jiného názoru: naše fakulta sociálních věd byla založena jako prakticky orientovaná, náš Institut mezinárodních studií má vychovávat osobnosti, jimž široké spektrum znalostí a intelektuálních dovedností pomůže zvládat komplikované praktické úkoly a komplexní problémy současnosti. Moderní dějiny jsou tu propojovány s aktuální problematikou jako její interpretační zázemí. Pokusme se to exemplárně ukázat.

V posledních letech se – v Nizozemí, v některých zemích Spolkové republiky Německo, ale bez podobného názvu i v dalších zemích EU – objevuje koncept “vůdčí kultury” jako hodnotového, kulturního a civilizačního standardu, k němuž se deklaratorně i kompetenčně musí vyrovnat ti, kdo tu usilují o trvalý pobyt nebo dokonce o udělení občanství příslušné země. Koncept, zásadně odmítaný evropskou levicí, lze jistě v jeho dosud prakticky uplatňovaných podobách “vypískat” jako směšný nárok na našprtání katalogu několika set právních, dějinných, geografických či kulturních reálií té které země či celého našeho kontinentu. Není divu: má opravdu o udělení nebo neudělení práva na trvalý pobyt nebo o občanství žadatele rozhodovat např. skutečnost, zda zkoušený imigrant ví, že nejslavnější německý romantický obraz s pohledem na „Křídové útesy rujánské“ namaloval v roce 1825 Caspar David Friedrich? To je pochopitelně absurdní

Křídové útesy rujánské

Za dosud nesporně „prkennou“ podobou integračních testů však stojí vážný a svým způsobem nezbytný nárok na to, aby se – zejména neevropští – imigranti seznámili a “zkoordinovali” s provozně nutnými evropskými a jednotlivými národními kulturními standardy a hodnotami. O „neevropských“ imigrantech hovořím proto, že jednak přistěhovalci z jiných zemí EU mají dnes v jejím rámci zajištěné podstatně komfortnější integrační podmínky a za druhé proto, že vnitroevropští migranti uvnitř EU dnes jen zcela výjimečně (např. polští pracovní migranti v Irsku a Velké Británii na počátku hospodářské krize v roce 2008) představují masovější problém. O to větší nároky na integrační vstřebání však před cílové nebo hostitelské země staví mocný proud migrantů z neúnijních oblastí Evropy, z Ruska, Asie a Afriky.

Evropa – a nejen Evropa – dlouho zavírala oči před skutečností, že druhá polovina 20. století změnila dosud převažující běžnou praxi cílových imigračních zemí: obrazně řečeno: z „melting potu“, z tavicího tyglíku, do něž byli obrazně viděno vhazováni přistěhovalci a z něhož pak zakrátko do hostitelské národní společnosti vtékal životodárný proud nových, nicméně již „stoprocentních“ Vídeňáků, Francouzů nebo Američanů se stal „salad bowl“ salátová mísa, v níž je i po stém promíchání možno odlišit lístky salátu od kousků rajčete nebo papriky. Čínští nebo ruští přistěhovalci se prostě skutečnými „Američany“ stávají daleko obtížněji a později, než bývalo zvykem. Dlouho platilo přesvědčení, že takový multikulturní salát je vlastně cennější, zajímavější a kreativnější než kupříkladu přetavení pestré společnosti Indů, Afričanů i obyvatel karibských ostrovů v „unifikované Britie“. Se silícím migračním proudem zejména ze „zemí třetího světa“ se však čím dál tím častěji začaly objevovat problémy, množily se typové a strukturálně rozrůzněné konflikty, začaly stoupat státní náklady na udržování a obsluhu takto pestré společnosti. Do popředí (zejména po 11.9. 2001) začala vystupovat též otázka loyality neintegrovatelných segmentů společnosti vůči státu a většinové společnosti. Nejpozději ve chvíli, kdy si tématu v řadě zemí začal všimnout politický populismus, bylo jasné, že problematiku integrace a jisté akulturace (vzájemného přejímání a splývání rozdílných kultur) přistěhovalců do většinové společnosti není možno nadále vytlačovat stranou optiky politického a společenského vidění.

Mluvíme-li o kulturní integraci a společenské akulturaci, bude nutně třeba vysvětlit, co rozumíme pod pojmem „kultura“, který se objevuje v jádře obou pojmů. Nejrozšířenější pojetí kultury se dosti jasně odráží v jejím postavení např. v učebnicích dějepisu: po vyčerpávajících líčeních válek, masakrů, revolucí, pádů a ustavování vlád, uzavírání mezinárodních smluv a změn státních hranic bývá na konci kapitol zařazen krátký pasus, obsahující jména několika spisovatelů, malířů nebo skladatelů. Někdy bývají dokonce jmenována i jejich nejslavnější díla nebo je knížka oživena reprodukcí slavného obrázku. S předchozím líčením historických katastrof a slavných převratů nemá tento „výčtový kulturní dodatek“ obvykle žádné styčné body. Čtenář tak v podstatě dostává informaci nebo dokonce jasný signál: Kultura je něco přilepeného k záležitostem daleko podstatnějším, je to jen pověstná šlehačka na dortu, kterou střídmější konsumenti tak jako tak raději opatrně odstraní: člověk si nikdy není jist, zda není zkažená.

Co je to ale ta kultura? V principu existují dva přístupy k chápání tohoto pojmu. Ten jeden, vycházející z klasické německé filosofie pozdního 18. století a zahrnující v sobě starší, od renesance jdoucí tradici, chápe kulturu jako něco povzneseného nad rutinu shonu všedního dne, nad společnost běžných plahočících se lidí, jako záležitost elitní a pouze vzdělaným a hluboce zasvěceným elitám přístupnou a srozumitelnou. Je to vysoká duchovní kultura, zakotvená v antické tradici a rozvíjená v pojmech a vzorcích, které nezásvěceným nevzdělancům vlastně vůbec nic neříkají. Je to kultura pro elity a kultura, která elity vytváří a vyděluje z většinové společnosti. Je to také svého druhu náhradní náboženství, které těm, kdo se k němu propracují a kdo se mu oddají, otevírá netušené a nádherné nové světy.

To druhé pojetí, opírající se o francouzskou a anglosaskou tradici, kulturu do velké míry identifikuje s civilisací. Do tohoto výměru pak spadá i řád, strukturovanost a hierarchisace společnosti, její horizont, její hodnotové škály, tradice, rituály, způsob ustavování obecného konsensu či formy legitimisace institucí. To, co je nad tímto výměrem, tedy tvůrčí, umělecká, myslitelská a vědecká kultura, má samozřejmě také elitní charakter. Ona vyšší kultura ale v tomto modelu není tak výrazně separována od civilisace a od řekněme masové kultury. Účastníkem takto vymezené kultury tak je i

poslední pomocný dělník, a to i v případě, že nikdy nepřečetl jedinou knížku, nebyl v opeře ani v galerii. Sdílí ale se svojí společností svět hodnot, respektuje její řád, akceptuje její rituály a instituce, vstřebal její mentalitu.

V praxi moderní či postmoderní společnosti, kde se od doby meziválečné definitivně prosadila masová receptivní, v řadě ohledů výrazně nadnárodní kultura, která do velké míry smazala či přinejmenším podstatně rozostřila hranice mezi kulturní tvorbou pro elity a nabídkou pro masy, ovšem rozdílů obou modelů ustupují do pozadí. Příkladná se o to i jistá demokratisace vzdělanostních šancí (a postupná vzdělanostní emancipace žen), kterou jako všeobecný fenomén přineslo již meziválečné období. Pro změnu kulturního modu snad ještě významnější byla skutečnost, že od konce 19. století začala dosud jednoznačně dominantní – do velké míry statická - kultura slova, pouze provázeného nebo ilustrovaného hudbou či obrazem, na všech frontách ustupovat náporu visuality, muzikality a dynamické akce. Je to vidět už na proměnách divadelního provozu okolo roku 1900, je to od 90. let 19. století zřetelné v souvislosti s nástupem filmu a jeho drtivým společenským úspěchem. Přechod od kultury slova a textu k dnes již (bohužel) bezmála absolutní dominanci dynamicky působící směsi obrazu a hudby je pak tématem zásadních, ve svých důsledcích mnohdy ne zcela potěšitelných, kulturních proměn celého 20. století.

To vše s sebou přineslo ohromnou demokratisaci, zmasovění a samozřejmě také gigantickou banalisaci podstatné většiny kulturní produkce. A tyto změny také návazně donutily filosofy, literární vědce, kunsthistoriky a konec konců i historiky nově promyslet roli kultury v dějinách i v současnosti euroamerické civilizace. Jasně se to ukázalo v rámci diskusí o důsledcích tzv. „lingvistického obratu“ pro historiografii, tedy při formulování tezí o významu analýzy komunikační a symbolické dimenze, resp. sémantiky dějinných procesů. Zcela konkrétně se to ukázalo prostřednictvím teorie historiografického výzkumu diskurzů. [1]

Vydeme-li z této aktuální úrovně dějepisného myšlení, pak je kultura obecný horizont, na němž si ta která společnost ustavuje svůj svět, své hodnotové hierarchie, svůj funkční rozvrh, svůj vztah k minulosti i způsob aktuálního sebezporozumění či cílení do budoucna. Jestliže pak svět kolem sebe (a tedy i nás samotné jako jeho součást) činíme uchopitelným, srozumitelným a manipulovatelným jen tím, že ho konstituujeme do slov či obecněji sémantických znaků, je kultura klíčem k této soustavě. A je tedy nutně i nástrojem a klíčem k moci nad tímto světem: kdo ustavuje kulturní diskurs, je jeho pánem. Kdo ovládá kulturní modus společnosti, je schopen ovládat i ji, vykonávat nad ní svoji vládu a panství, uplatňovat v ní svoji moc.

To není odtažitá teoretická poučka, to je praktická zkušenost, na jejímž základě všechny diktatury 20. století investovaly ohromnou energii do snahy o odstřížení společnosti od její dosavadní kultury i od kontextů a vazeb ke kultuře okolního světa. Sovětští bolševici stejně jako němečtí nacisté nebo Pol Potovi rudí Khmerové cíleně ničili většinu pokladů, produktů, tvůrců, institucí i struktur „staré kultury“ nebo cizí, „kosmopolitní, imperialistické, židobolševické“ a jak jinak ještě denuncované kultury, snažili se zabránit tomu, aby lidé poznávali a nadále používali dosavadní kulturní modus, aby poznávali, získávali, komunikovali zavržené nebo prostě jiné než vládnoucí koncepty kultury. Součástí té snahy byla v rámci úsilí o odstranění plurality kulturních diskursů i velkolepá unifikace ve smyslu fyzické likvidace vrstev, skupin a náboženských nebo národních menšin obyvatelstva, které jaksi překážely na cestě k jednotné, centrálně řízené a censurované kultuře. Ovládnutí kulturního diskursu společnosti, ovládnutí kulturní každodennosti, ovládnutí kulturních preferencí lidu mělo pro udržení a vnitřní stabilitu těchto režimů jednu z nejvyšších priorit. Připuštění nebo i jen tiché tolerování alternativních kulturních prostředí, platform nebo i jen minimálních „ostrůvků pozitivní kulturní deviace“ by tyto diktatury podstatně ohrožovalo. Skvěle to vystihl George Orwell v románě „1984“.

Velmi dobře je to vidět též na ve srovnání s již jmenovanými diktaturami poněkud méně vražedným, nicméně i tak dostatečně zhoubným a perversním gottwaldovsko husákovským režimem v Československu: po roce 1948 následoval pokus o široce založené fyzické zničení nebo alespoň zneprístupnění velké části dosavadního kulturního bohatství, komunistická strana vynaložila intenzivní snahu o zpřetrhání dosavadních bohatých vazeb českého kulturního života na kulturu evropského západu. Dnes již publikované výzkumy historiků literatury, umění, hudby nám předvádějí tehdejší stranicko státní pokus o odstranění dosavadních hodnot, rituálů, zvyků, terminologie, snaha o eliminaci dosavadních kulturních elit i platform jejich kulturní komunikace. Patřila k tomu i reforma, směřující k radikální proměně a pragmatizaci školství. Vše dohromady to lze charakterizovat jako aspekty široce založené snahy o ovládnutí kultury, o podřízení si diskursu každodennosti kultury.

Proto se také tolik významných, medializovaných a ve svých mocenských důsledcích závažných střetů odehrálo právě na poli kultury: Připomeňme jen velkolepé aféry okolo sjezdů československých spisovatelů v letech 1956 nebo 1967 a ovšem celý rok 1968 jako specifický kulturní fenomén. Po návštěvě sovětských tankistů a po šoku normalizačních čistek přelomu 60. a 70. let se boj o kulturní svrchovanost či o monopol státem kontrolované, schvalované, zakazované nebo censurované kultury opět roztočil od poloviny 70. let: Svoboda kultury se přece stala základním velkým tématem Charty 77, která byla od počátku spojená s obranou alternativní kultury. Do tohoto rámce spadal i trvalý zápas malých kulturních společenství o tvůrčí existenci a o publikum. Patřila sem činnost podzemních nakladatelství, existence zastrčených koncertů nebo divadelních inscenací, povolených jen kdesi v provinčním městě nebo na periferii a přece vždy navštívených publikem, které si je našlo i bez reklam. Patřila sem divadelní představení, odehraná v soukromých bytech, umělecké výstavy, uspořádané na čísi soukromé zahradě, podzemní semináře a nakonec dokonce pražská podzemní universita. Kultura, která byla alternativní k oficiální, státem schválené nebo doporučené nabídce, tak sama o sobě, tedy i bez implicitně politických obsahů, znervózňovala a na jisté úrovni jen svojí existencí rozkládala komunistický režim, nenápadně ale soustavně ho delegitimovala a zesměšňovala zejména v očích mladé generace.

Skutečnost, jak moc byla alternativní kultura pro režim nebezpečná čili negativně významná, lze odečíst i z toho, kolik destruktivní, represivní energie stranických orgánů a tajné policie na sebe vložila. A vysvědčení o závažnosti nelegálních

kulturních importů stejně jako domácí neoficiální či alternativní kulturní tvorby, ale samozřejmě i poslechu nebo šíření alternativních kulturních statků, vydával režim vždy znova tím, jak brutálně je pronásledoval a jak tvrdě je soudně stíhal. Význam nezávislých kulturních aktivit se ukázal i v revoluci 1989 a v bezprostředně porevolučním období: důvěru a legitimitu doma, ale i v zahraničí v té chvíli získali především lidé ze světa dosud alternativní kultury. Oni formulovali nový výměr společnosti, vytýčili horizont klíčových cílů, ustavili nový jazyk a etablovali nový modus, v němž společnost začala komunikovat, v němž se pokusila rozumět svým problémům. Jedním z velkých porevolučních problémů bylo i nalezení a osvojení si sémantického komunikačního kódu, potřebného pro znovuzačlenění české společnosti do evropského celku. Nešlo jen o odhození oficiálních nebo obranných stereotypů z dob komunismu. Velkým úkolem bylo najít a osvojit si rovinu kulturní samozřejmosti, na níž žila ta část Evropy, která nebyla zatížena zkušeností „reálného socialismu“ a utvářela svoji kulturní komunikaci, svůj horizont hodnot, snů i strachů, svoji kulturní každodennost v jiném rámci. Než se to podařilo, byli jsme vůči „staré západní Evropě“ vlastně v postavení imigrantů. O řadě podstatných věcí jsme mluvili funkčně jiným jazykem, v jiných pojmech, s jinými významy, stojícími za zdánlivě stejnými slovy. A skutečnost, že se toto komunikační naladění české společnosti na evropskou vlnu za 20 porevolučních let do velké míry zdařilo, je jedním z jejich neokázalých, ale nejpodstatnějších úspěchů.

Velkou výhodou, kterou dnes česká společnost ve svém novém pragmatismu mnohdy ani nedoceňuje, byla ale v této situaci její bezpečně zažitá evropská kulturní zkušenost, společná historie se západoevropskými partnery a také velká a v zásadních konturách udržená vzdělanostní tradice, na níž teď bylo možno navázat. Bylo ohromnou zásluhou jinak spíše neheroické české inteligence, že přes desetiletí nacistické okupace a přes euforie i deprese desetiletí komunistického režimu udržela tuto kontinuitu kulturního rozvrhu, tradičně kompatibilního se západní Evropou. Pro start do nové svobody po roce 1989 to byl veliký vklad.

Demokratická otevřená společnost se v kulturním ohledu liší do diktatur především a zásadně tím, že nepostuluje nárok na monopol kulturní svrchovanosti. Neznamená to, že by kultura v demokracii nepředstavovala mocenský nástroj a klíč k panství nad společností. Není či přinejmenším neměl by ale již být v držení jediného politického subjektu a měl by být ve svém absolutním nároku relativisován otevřenou konkurencí, resp. koexistencí více nabízejících se kulturních světů, existujících zároveň. I tak samozřejmě může docházet k jisté hierarchisaci a na druhé řadě nutně i dočasné nebo úplné marginalisaci až vytracení některých z možných kulturních prostředí a tedy i světů nebo komunikačních platformem jisté skupiny občanů. Nemělo by to ale vést k jejich ghettoisaci nebo k zakapslování. Integrace menšin nebo imigračních skupin jako přístupných, srozumitelných, poznatelných subjektů je životním zájmem každého státu, společnosti a tedy i Evropy.

S oporou v historické zkušenosti je ovšem třeba upozornit, že dosáhnout takové a zejména trvalé otevřenosti, komunikace a pochopení mezi menšinovou a většinovou společností není snadné a úspěch není (ani v případě, že je do tohoto úsilí vložen značný finanční i politický kapitál) zdaleka zaručen. Jako pádný příklad je možno uvést situaci německé menšiny v meziválečném Československu a její kultury: Německým obyvatelstvem neočekávaný vznik nového státu a proměna postavení českých Němců z příslušníků vládnoucí vrstvy v národnostní menšinu jistě zatížil jakékoliv snahy o vyvážený modus vivendi s novým československým státem, resp. s jazykově českou, s tímto státem se identifikující společností nemalou hypotékou. Ta byla ještě zvyšována ne vždy šťastnými politickými postoji jak většinové vlády a české exekutivy, tak křehkými reakcemi německých stran a politických reprezentací.

Lze nicméně říci, že českoslovenští Němci byli v evropském a snad dokonce světovém měřítku menšinou svým státem nejhýčkanější: měli státem financované menšinové školy střední i vysokoškolské kategorie, jejichž diplomy měly plnohodnotnou platnost. Měli řadu menšinových kulturních institucí (divadla, orchestry, musea atd.), které byly opět subvencovány ze státní kasy. Příslušníci menšiny měli přístup do všech funkcí a posic zastupitelských sborů i exekutivy. V letech 1926-1938 byli němečtí ministři trvale členy československých vlád. Přesto se integrace nezdařila. Pocit ztráty privilegií stejně jako frustrace z nutnosti naučit se dosud přezírané nové – většinové – státní řeči byla dlouhodobě podstatnější než existence řady reálných výhod. Vědomí blízkosti většinové, nadto expansivní německé národní společnosti, žijící hned na druhé straně státní hranice, určovalo míru a formu česko německých nároků na centrální vládu podstatněji, než realistická analýza konkrétních situací. Výsledkem byla známá krize, skončivší v dalších jednáních tragédií. Byla to historicky unikátní situace, která je vývojem dějin dávno překonána (ovšem v žádném případě zapomenuta a v jistých politických segmentech obou států dokonce ani nezaložena ad acta). Přesto by měla patřit k trvalým výstrahám obecné povahy, že totiž úspěch integrace záleží na daleko více aspektech než jen na ochotě většiny investovat a otevřít menšině reálné cesty k integraci.

A tím se z historické okliky vracím k dnešní Evropě, k roli kultury a k problému integrace jak nových členů EU, tak a zejména mnohamilionových skupin imigrantů do vnitřně pomalu ale přece jen srůstající evropské společnosti. Od velkých eurointegračních kroků 90. let je zřejmé, že nejsilnějším a nejperspektivnějším celoevropským poutem v dnešní Evropě je její kultura, tradice, kulturní dědictví. Evropa nemůže existovat jako pouhá obálka, v níž jsou nasypány národní státy a v jejich vnitřním rámci pak zase mnohdy mnohamilionové menšiny. Taková „salátová mísa“ by byla koordinačně, ekonomicky, bezpečnostně a v širokém kulturním slova smyslu komunikačně těžko stabilizovatelná. A hlavně by nebyla schopna vstřebávat stálý proud externích imigrantů, který rychle stárnoucí a pomaleji, ale přece vymírající Evropa nedokáže zastavit ale bez kterého se také – právě s ohledem na populační krizi - v dlouhodobé perspektivě nedokáže obejít. Menšiny (exemplárně připomeňme jen v našem bezprostředním německém sousedství třímilionovou ruskou a tři a půlmilionovou turecko kurdskou menšinu) přítom na jednotlivé národní společnosti působí výrazně destabilizačně, nejsou-li do nich poměrně rozsáhle integrovány.

Ukazuje se, že je velmi podstatné, aby si menšiny nevybudovaly uzavřený, zvenčí nepřístupný a nezasvěceným nesrozumitelný svět výlučně – vůči většinové společnosti a jejímu kulturnímu diskursu nepřátelsky konkurující – kultury,

závazné pro co možná všechny příslušníky menšiny. Vytváření takových separovaných kulturních ostrovů je pro celek společnosti krajně nebezpečné, a to nejen s ohledem na aktuální problémy s terorismem. Uzavřené enklávy národnostně, nábožensky, kulturně „cizích“ menšin jsou centry trvale generovaného napětí v sociálním, vzdělanostním, genderově emancipačním, mnohdy i ekonomickém smyslu. Opět tu dochází ke konkurenci o to, kdo společností (ne snad v celku, ale např. v jednotlivých regionálních segmentech) prostřednictvím kultury vnutí svoji moc, resp. kdo se dokáže postavit mimo dosah většinového kulturního, hodnotového a tedy např., také právního diskursu. Taková nacionálně náboženská uzavřená společenství, přesvědčená o své moci a nezávislosti na normách většinové společnosti přitom mají tendenci přenášet do ní napětí a způsobovat v ní jisté posuny, sekundárně v řadě aspektů měnící dosavadní kulturní situaci a sociální stabilitu.

Spojená Evropa ani její členské státy přitom samozřejmě netouží po tom, aby v ní národnostní, náboženské nebo kulturní menšiny beze stop zmizely, aby jejich integrace do evropské společnosti a kultury znamenala jejich asimilaci ve smyslu rozpuštění se v moři unifikovaných Evropanů. Tak to ale např. v loňském roce při své návštěvě Německa insinuoval turecký premiér Recep Tayyip Erdogan, který při projevu v Kolíně nad Rýnem vyzval členy turecké menšiny v Německu, aby se za žádných okolností nenechali integrovat do německé společnosti, protože by to vedlo k jejich asimilaci, která je podle něj formou genocidy. Ohlas v německé politické ani žurnalistické obci na jeho řeč ovšem nebyl právě pozitivní. Myslím, že tomu, kdo je ochoten vnímat argumenty, lze dokázat, že takový cíl (eliminační kulturní asimilaci) nemá žádná evropská vláda a že by nadto něco podobného v otevřené společnosti EU ani nebylo prakticky uskutečnitelné. Byla by to navíc nenapravitelná škoda. Menšiny totiž do hostitelské země přinášejí nejen některé unikátní kompetence, své v celé řadě ohledů cenné vazby na země původu, ale i své „jiné“ než evropské způsoby vidění a tedy také specifický způsob kritického posouzení a tvůrčího obohacení hostitelské společnosti.

Podmínkou produktivního soužití ovšem je, že imigranti jsou jako jednotlivci i jako specifická společenství ochotni a schopni zahájit s hostitelskou společností rozhovor a že většinová společnost je připravena hledat, činně ustavovat a ovšem i financovat platformy takové komunikace jako základní podmínku pro utváření společného a pro obě strany srozumitelného světa. Zkušenosti ukázaly, že i když většinová společnost nutně a ve svém vlastním zájmu musí usilovat o vytvoření expertních skupin, komunikujících jazykem menšin a obeznámených s jejich vnitřním kulturním a civilizačním mikrokosmem, hlavní tíha komunikačního nároku přece bude vždy ležet na příslušnících menšin.

Bylo již popsáno mnoho papíru politicky velmi korektními rozklady o hrůzném „jazykovém imperialismu“ většinových společností, které si především nárokovaly a nárokuje, aby ti, kdo chtějí dlouhodobě žít v dané společnosti, také důkladně ovládli její řeč. Zůstává ale prostou skutečností, že ovládnutí jazyka většinové společnosti je pro každého, v jejím rámci žijícího člověka základním předpokladem, jak si otevřít cestu do občanské společnosti a k aktivní účasti na uplatňování svých lidských a občanských práv. Bez komunikace v jazyce většinové společnosti je občanská participace a vzdělanostní, genderová, stejně jako sociální emancipace imigrantů prakticky vyloučena. To ovšem není nějaká „menšinová výjimka“: stejné pravidlo platí i pro insidery každé společnosti.

Jazyk či šíře ovládnutí komunikační sémantiky většinové společnosti otevírá přístup nejen k vyjednávání o nárocích, právech a povinnostech každého jedince, ale umožňuje také přístup k porozumění myšlení a uspořádání světa „těch druhých“. A ukazuje se, že to platí nejen třeba pro arabské nebo černošské imigranty ve Francii, ale kupříkladu i pro po všech stránkách stoprocentně německé děti, že se v posledních desetiletích stále častěji nedokáží před vstupem do první třídy školy naučit do té míry dostatečně německy, aby mohly školu využít jako sociální a kariévní výtah a ne ji pouze protřpět jako předstupeň své příští nezaměstnanosti a trvalých sociálních problémů. Ani příslušníkům většinové společnosti není tedy „vůdčí kultura“ dána automaticky spolu s rodným jazykem. I oni si ji musí pracně osvojit, zdomácnět v ní a subjektivně ji přijmout – jistě že pokaždé s přirozenými generačními posuny a úpravami. I „domorodci“ (nemluvě o mnohdy problémy velmi zatížené a nadto ve srovnání s rodiči nemotivované druhé či třetí generaci imigrantů) mohou nečekaně přistát ve specifickém ghettu „prekariátu“, namnoze uzavřeném a nepřátelském vůči většinové společnosti. Jak to tedy vyřešit s tou „vůdčí kulturou“? Je možné a potřebné ji nárokovat, případně přezkušovat? Obávám se, že asi spíše ano. Potřebujeme ji ale nejen pro imigranty ze vzdálených zemí. Potřebujeme ji stejně tak pro nás a pro naše děti, abychom si uvědomili, že hlavní podmínkou skutečného prohloubení evropské integrace nebude dramatické podepisování nějakých dalších unijních smluv, ale podstatně větší než současná míra porozumění řeči i světu našich evropských spoluobčanů. To neznamená jen extenzivní rozšíření „čengliš“, „džengliš“ a jiných zparchantělých variant světového obchodního jazyka. Spíše jde o naši (finančně, personálně, časově podloženou) investici do osvojování si jazykových a kulturních klíčů ke světu a myšlení našich evropských partnerů i vnitrostátních menšin. Jen vzájemným porozuměním a koordinací světů našich kultur můžeme dospět ke společné evropské identitě, k loyaltě, k převzetí kulturní, ekologické a sociální odpovědnosti za náš kontinent a za půlmiliardu jeho občanů.

Od imigrantů pak nejen perspektivně očekáváme, ale i nutně vyžadujeme, že se budou podílet na tvorbě a ochraně hodnot, řádu a kulturního i ekologického dědictví, na udržení a stabilitě evropské společnosti. Pro ně samozřejmě také platí nárok, že se pokusí v co nejširším horizontu porozumět většinové společnosti. Přicházejí (legálně i nelegálně), aby se podíleli na sociálních a kulturních výhodách evropské společnosti, aby unikli namnoze neféšitelným propleteným problémům svých rodných zemí. Musí tedy také investovat do vytvoření komunikačního mostu k široce vnímané kultuře společnosti, v níž chtějí zdomácnět. Většina z nich netouží trvale zůstat v imigrantském ghettu. A většinová společnost by jim ve vlastním zájmu měla integraci jak uložit, tak umožnit, ale také podstatně ulehčit, a to nejen nabídkou dostupných jazykových kursů nebo školení o realitách toho kterého národa a státu.

Je ovšem také nutno dlouhodobě počítat s tím, že proud imigrantů Evropu v řadě ohledů pozmění. (Už dnes mají někteří lidé problém s nově budovanými mešitami tu v Duisburgu, jindy v Kolíně či nejnověji ve Švýcarsku nebo např. s rychle rostoucím množstvím ruských pravoslavných chrámů v jižní Francii.) Neobvyklá pluralita kulturních světů,

nečekaně působící souběh diskursů kulturní každodennosti a apriorně přijímaných kulturních (hodnotových, vztahových) samozřejmostí může v regionálním nebo dokonce celoevropském měřítku postupně relativisovat řadu občanských, emancipačních, genderových standardů, na které jsme si historicky zvykli, ale které nejsou v jiných částech světa ani samozřejmostí, ani součástí kulturní tradice. Nebudeme-li tyto problémy včas a důkladně identifikovat, zkoumat a komunikovat, mohou se náhle objevit jako možné zdroje příštích problémů nebo dokonce hrozeb.

Máme-li tedy zvládnout onen mnohvrstevný integrační nárok – vůči imigrantům, menšinám i vůči naší vlastní integraci do spojené Evropy, musíme daleko více udělat pro to, abychom především my sami zjistili a pochopili, co je v té naší politicky a mocensky tak závažné kultuře pro nás klíčové, podstatné a nepostradatelné. Musíme daleko více než dnes porozumět sami sobě, daleko hlouběji se informovat o naší, tedy o české a evropské společnosti, o jejích hodnotách a tradicích, o jejích živých rituálech, o jejích představách, obavách i snech. Nemyslím si, že by to byla snadná úloha a obávám se, že ani vždy nebude tak úplně příjemná. Bez porozumění naší vlastní kultuře však nemůžeme vymezit a definovat nároky na ty, kdo přicházejí a mají se do ní integrovat. Zároveň ale bez takového porozumění sama sobě nemůžeme ani našim vlastním dětem sdělit, co se mají naučit, co mají chránit, o jaké konsensy je třeba pečovat a co mají jednou nárokovat od přistěhovavších se „Novoevropanů“. Ustavení „vůdčí kultury“ ve smyslu základního konsensu o lidských a občanských právech, o ochraně kultury v její široké definici, o respektu k právnímu řádu spojené Evropy a také o činné úctě k jejímu kulturnímu a přírodnímu dědictví, to jsou momenty, které zbytečné nejsou. Seznámení se s takovými nároky je pak opravdu možno a snad nutno vyžadovat od každého, kdo chce žít na tomto nevelkém, ale v řadě ohledů velmi produktivním kousku světa mezi prostorami Asie a pláněmi Atlantiku.

Uvážíme-li výše řečené, dospějeme k závěru, že humanitní vědy jsou v tomto smyslu tou nejpragmatictější a nejaplikovatelnější oblastí vědy a výzkumu, jakou si vůbec lze představit. Obávám se však, že to zatím netuší ani česká společnost, o její vládě nemluvě, ale ani velká většina těch, kdo ve sféře vědy a školství pole humanitních věd aktuálně obdělává. Otázka vůdčí kultury tak pro nás zůstává velkou a aktuální výzvou.

[1] Achim Landwehr, *Historische diskursanalyse*, Frankfurt – New York 2008, s. 91n., vysvětluje, co je to diskurs, následujícími slovy: „Skutečnost není poznatelná sama o sobě, nýbrž vždy jen pro nás. To, co společnosti i individua akceptují jako vědění a skutečnost, je vždy nutně zprostředkováno kulturou. Vyplývá to ze skutečnosti, že náš svět nikdy nemůžeme ustavit zcela svobodně (a i kdyby to šlo, byl by kulturním výtvozem), nýbrž nalézáme jej vždy již hotov, to znamená uspořádán a vybaven konceptem své smysluplnosti. Diskursy tak přejímají úkol, dát nám historicky dešifrovatelným způsobem tuto skutečnost světa k dispozici.“ ... „Nejkratší možné určení funkce diskursů proto zní: diskursy před nás staví skutečnost.“